

УДК: 613.86 : 37.034

ПСИХОГІГІЄНІЧНІ АСПЕКТИ ОЦІНКИ ВЛАСТИВОСТЕЙ ХАРАКТЕРУ СТУДЕНТІВ СТОМАТОЛОГІЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ЗМІН В ДИНАМІЦІ НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ

кандидат медичних наук, Панчук О.Ю.

Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова,
Україна, Вінниця

У статті представлені дані щодо психогігієнічної оцінки властивостей характеру студентів стоматологічного факультету та визначені особливості їх змін в динаміці навчання у закладі вищої медичної освіти. Одержані на підставі використання особистісного 16 PF-опитувальника Кеттелла результати свідчать про те, що протягом періоду навчання студентів-стоматологів у вищому навчальному медичному закладі найбільш суттєві зміни негативного змісту реєструються під час визначення таких факторів, і, отже, характерологічних рис, як фактор С “емоційна нестійкість – емоційна стійкість”, фактор G “підвладність почуттям – висока нормативність поведінки”, фактору О “впевненість у собі – тривожність” та фактору Q₃ “низький самоконтроль – високий самоконтроль”. Таке становище чітко визначає наявність цілого ряду несприятливих тенденцій, які реєструються з боку провідних властивостей характеру та впливають на рівень адаптаційних можливостей організму і процеси формування високої професійної придатності студентів, які здобувають стоматологічний фах, обумовлюючи потребу в розробленні заходів, спрямованих на оптимізацію професійного навчання, створення превентивного

освітнього простору та корекцію перебігу процесів професійної адаптації студентської молоді.

Ключові слова: студенти, стоматологічний факультет, властивості характеру, психогігієнічна оцінка, динаміка навчання.

кандидат медицинских наук, Панчук А.Е. Психогигиенические аспекты оценки свойств характера студентов стоматологического факультета и особенности их изменений в динамике обучения в учреждении высшего медицинского образования / Винницкий национальный медицинский университет им. Н.И. Пирогова, Украина, Винница

В статье представлены данные психогигиенической оценки свойств характера студентов стоматологического факультета и определены особенности их изменений в динамике обучения в учреждении высшего медицинского образования. Полученные на основе использования 16 PF опросника Кеттелла результаты свидетельствуют о том, что на протяжении периода обучения студентов-стоматологов в вузе наиболее существенные изменения соответственно, таких характерологических черт, как фактор С “эмоциональная неустойчивость – эмоциональная устойчивость”, фактор G “подверженность чувствам – высокая нормативность поведения”, фактора О “уверенность в себе – тревожность” и фактора Q₃ “низкий самоконтроль – высокий самоконтроль”. Такое положение четко определяет наличие целого ряда неблагоприятных тенденций, наблюдающихся со стороны ведущих свойств характера и влияющих на уровень адаптационных возможностей организма и процессы формирования высокой профессиональной пригодности студентов, осваивающих стоматологические профессии, обуславливая необходимость в разработке мероприятий, направленных на оптимизацию профессионального обучения,

создание превентивного образовательного пространства и коррекцию течения процессов профессиональной адаптации студенческой молодежи.

Ключевые слова: студенты, стоматологический факультет, свойства характера, психогигиеническая оценка, динамика обучения.

PhD in Medicine, Panchuk O.Y. Psychohygienic aspects of assessment of the character properties students of dental faculties and features of its changes in dynamic learning process in higher medical education institution / Vinnitsya National Medical University named Pirogov, Ukraine, Vinnitsya

The article presents data the psychohygienic assessment of the character properties students of dental faculty and the features of its changes in the dynamics of teaching in higher medical education. The results based on the use of personal 16 PF-questionnaire Cattell indicate that during the period of study of Dental Students has the most significant change negative content recorded in the determination of factors such as Factor C “emotional instability — emotional stability”, factor G “pivladnist sense – high normative behavior”, factor O “confidence – anxiety” and “factor Q₃ “low self-control – high self-control”. This situation clearly determines the presence of a number of negative trends recorded by the conductivity of the nature and impact on the level of adaptive capacity of the organism and professional adaptation and high professional competence of students who get dental profession, causing the need for the measures aimed at optimizing professional training, establishment of preventive education and correction of processes of student youth.

Key words: students, dental faculty, character properties, psychohygienic assessment, dynamics of studies.

Вступ. Одне із провідних місце в структурі особистості людини та

провідну роль у процесах її соціального і професійного становлення займають властивості характеру, які становлять сукупність стійких індивідуальних особливостей, що проявляються в ході здійснення як звичних типових та стереотипних, так і незвичних нетипових і нестереотипних видів навчальної або професійної діяльності та є незаперечною передумовою формування поведінкових стратегій, котрі адекватні вимогам середовища перебування [1, 7].

В теперішній час створена та науково обґрунтована концепція психогігієнічного впливу на процеси формування, збереження та зміцнення психічного здоров'я дітей, підлітків і молоді, що довела свою незаперечну ефективність, у структурі якої одне із основних місць займає вивчення характерологічних особливостей, передусім, під час кризових періодів у житті людини, якими власне і відзначається період навчання у середньому або вищому навчальному закладі, потребуючи запровадження сучасних превентивних технологій, невід'ємним компонентами якої є застосування заходів психогігієнічної корекції та психофізіологічної реабілітації [3, 5].

Саме тому процес розв'язання проблем адекватної вимогам сьогодення психогігієнічної оцінки властивостей характеру студентської молоді під час перебування у вищому медичному навчальному закладі (ВМНЗ) вимагає урахування, детального вивчення та ретельного визначення особливостей процесів формування окремих властивостей характеру на різних вікових етапах соціального і професійного становлення особистості, яка навчається [2, 3, 7].

Мета та завдання дослідження полягають у розгляді та аналізі психогігієнічних аспекти оцінки властивостей характеру студентів, що навчаються на стоматологічному факультеті, та визначенні особливостей їх змін в динаміці навчання у закладі вищої медичної

освіти.

Матеріали та методи. Дослідження проводились на базі Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова серед студентів 1, 3 і 5 курсів стоматологічного факультету. До складу груп порівняння було віднесено 180 студентів, які здобували стоматологічний фах: відповідно 30 дівчат і 30 юнаків, що перебували відповідно на вихідному (1 курс), проміжному (3 курс) та заключному (5 курс) етапах навчання у ВМНЗ. Для визначення психогігієнічних аспектів процесів формування та здійснення психогігієнічної оцінки властивостей характеру використовувався особистісний 16 PF-опитувальник Кеттелла, який дозволяв здійснити комплексну оцінку індивідуально-психологічних характерологічних особливостей, що являють собою вагомими конституційно-значущі чинники та надають інформацію про рівень розвитку цілого ряду динамічних факторів: мотивів, цінностей, потреб, виявляючи особистісні проблеми та допомагаючи знайти корекційні механізми для їх ефективного вирішення [4]. Статистичний аналіз результатів проводився на підставі застосування пакету програм багатовимірного статистичного аналізу “Statistica 6.1 for Windows” (ліцензійний №AXX910A374605FA).

Виклад основного матеріалу статті. В ході аналізу показників за фактором А “замкнутість-товариськість” (низькі оцінки відзначають той факт, що досліджувана особа характеризується некоммунікбельністю, замкнутістю, байдужістю, певною ригідністю поведінкових дій, високі – відкритістю, товариськістю, невимушеністю у поведінці та уважністю) виявлено, що у дівчат і юнаків, які навчались на 1 курсі, рівень їх вираження складав відповідно $5,50 \pm 0,37$ балів та $4,90 \pm 0,46$ балів, у дівчат і юнаків, які навчались на 3 курсі – $5,30 \pm 0,24$ балів ($p(t)_{1-3} > 0,05$) та $4,83 \pm 0,37$ балів ($p(t)_{1-3} > 0,05$), у дівчат і юнаків, які навчались на 5 курсі – $4,60 \pm 0,24$ балів ($p(t)_{3-5} > 0,05$; $p(t)_{1-5} > 0,05$) та $4,33 \pm 0,33$ балів

($p(t)_{3-5} > 0,05$; $p(t)_{1-5} > 0,05$) (табл. 1).

Найвищі за рівнем вираження показники відповідно до фактору, що визначався, спостерігались у студенток і студентів 1 курсу, найнижчі – у студенток 5 курсу і студентів 1 курсу ВМНЗ, тобто впродовж часу перебування у закладі вищої освіти ступінь вираження показників за фактором А поступово зменшувався. Найсуттєвіші темпи змін досліджуваних показників і у студенток, і студентів спостерігались протягом навчання на старших курсах. Статистично-значущих віково-та статево обумовлених розбіжностей не реєструвалось ($p(t)_{1-3} > 0,05$; $p(t)_{3-5} > 0,05$; $p(t)_{1-5} > 0,05$; $p(t)_{д-ю} > 0,05$). В цілому ж протягом періоду навчання у закладі вищої освіти рівень вираження досліджуваних показників, виходячи із статевих відмінностей, більш високим був у дівчат.

Таблиця 1

Показники властивостей характеру студентів стоматологічного факультету в динаміці навчання у ВМНЗ за даними особистісного опитувальника Кеттелла, бали ($M \pm m$; n ; p)

Властивості характеру	Час досліджень	Групи студентів				p(t) _{д-ю}
		Дівчата		Юнаки		
		n	M±m	n	M±m	
Фактор А “замкнутість – товариськість”	1 курс	30	5,50±0,37	30	4,90±0,46	>0,05
	3 курс	30	5,30±0,24	30	4,83±0,37	>0,05
	5 курс	30	4,60±0,24	30	4,33±0,33	>0,05
	p(t) ₁₋₃	>0,05		>0,05		
	p(t) ₃₋₅	>0,05		>0,05		
	p(t) ₁₋₅	>0,05		>0,05		
Фактор В “інтелект”	1 курс	30	4,76±0,34	30	4,46±0,42	>0,05
	3 курс	30	4,50±0,13	30	4,33±0,30	>0,05
	5 курс	30	4,60±0,13	30	4,06±0,27	>0,05
	p(t) ₁₋₃	>0,05		>0,05		
	p(t) ₃₋₅	>0,05		>0,05		
	p(t) ₁₋₅	>0,05		>0,05		
Фактор С “емоційна нестійкість –	1 курс	30	5,20±0,34	30	5,33±0,34	>0,05
	3 курс	30	4,20±0,20	30	4,13±0,40	>0,05
	5 курс	30	3,13±0,17	30	3,30±0,24	>0,05
	p(t) ₁₋₃	>0,05		>0,05		

емоційна стійкість”	p(t) ₃₋₅	<0,05		>0,05		
	p(t) ₁₋₅	<0,01		<0,01		
Фактор Е “підпорядкова ність – домінантність”	1 курс	30	4,80±0,37	30	4,90±0,38	>0,05
	3 курс	30	4,30±0,18	30	4,76±0,52	>0,05
	5 курс	30	4,23±0,17	30	4,53±0,16	>0,05
	p(t) ₁₋₃	>0,05		>0,05		
	p(t) ₃₋₅	>0,05		>0,05		
	p(t) ₁₋₅	>0,05		>0,05		
Фактор F “стриманість – експресивність”	1 курс	30	4,06±0,36	30	4,01±0,36	>0,05
	3 курс	30	4,05±0,12	30	3,96±0,43	>0,05
	5 курс	30	4,03±0,13	30	3,90±0,33	>0,05
	p(t) ₁₋₃	>0,05		>0,05		
	p(t) ₃₋₅	>0,05		>0,05		
	p(t) ₁₋₅	>0,05		>0,05		
Фактор G “ підвладність почуттям – висока нормативність поведінки”	1 курс	30	5,53±0,37	30	5,73±0,47	>0,05
	3 курс	30	4,30±0,22	30	4,53±0,61	>0,05
	5 курс	30	3,57±0,22	30	3,99±0,31	>0,05
	p(t) ₁₋₃	>0,05		>0,05		
	p(t) ₃₋₅	<0,05		>0,05		
	p(t) ₁₋₅	<0,01		<0,05		
Фактор H “нерішучість – сміливість”	1 курс	30	4,90±0,33	30	4,33±0,37	>0,05
	3 курс	30	4,36±0,19	30	4,80±0,41	>0,05
	5 курс	30	4,10±0,18	30	4,60±0,18	>0,05
	p(t) ₁₋₃	>0,05		>0,05		
	p(t) ₃₋₅	>0,05		>0,05		
	p(t) ₁₋₅	>0,05		>0,05		
Фактор I “жорстокість – чутливість”	1 курс	30	5,20±0,38	30	4,80±0,39	>0,05
	3 курс	30	4,93±0,21	30	4,76±0,41	>0,05
	5 курс	30	5,16±0,25	30	5,00±0,17	>0,05
	p(t) ₁₋₃	>0,05		>0,05		
	p(t) ₃₋₅	>0,05		>0,05		
	p(t) ₁₋₅	>0,05		>0,05		
Фактор L ”довірливість – підозріливість	1 курс	30	4,86±0,30	30	4,73±0,47	>0,05
	3 курс	30	4,03±0,38	30	4,53±0,61	>0,05
	5 курс	30	4,80±0,48	30	4,83±0,31	>0,05
	p(t) ₁₋₃	>0,05		>0,05		
	p(t) ₃₋₅	>0,05		>0,05		
	p(t) ₁₋₅	>0,05		>0,05		
Фактор M ”практичність – розвинута уява”	1 курс	30	4,86±0,38	30	4,46±0,49	>0,05
	3 курс	30	4,76±0,36	30	3,93±0,44	>0,05
	5 курс	30	4,90±0,39	30	4,53±0,38	>0,05
	p(t) ₁₋₃	>0,05		>0,05		
	p(t) ₃₋₅	>0,05		>0,05		
	p(t) ₁₋₅	>0,05		>0,05		

Фактор N “прямолінійність – дипломатичність”	1 курс	30	4,70±0,34	30	5,13±0,28	>0,05
	3 курс	30	4,20±0,24	30	5,00±0,30	>0,05
	5 курс	30	4,96±0,24	30	5,40±0,25	>0,05
	p(t) ₁₋₃		>0,05		>0,05	
	p(t) ₃₋₅		>0,05		>0,05	
	p(t) ₁₋₅		>0,05		>0,05	
Фактор O “впевненість у собі – тривожність”	1 курс	30	3,40±0,18	30	4,06±0,24	<0,05
	3 курс	30	4,53±0,23	30	5,16±0,29	>0,05
	5 курс	30	5,43±0,34	30	5,40±0,33	>0,05
	p(t) ₁₋₃		>0,05		>0,05	
	p(t) ₃₋₅		<0,01		<0,05	
	p(t) ₁₋₅		<0,001		<0,01	
Фактор Q ₁ “консерватизм – радикалізм”	1 курс	30	5,13±0,40	30	4,83±0,46	>0,05
	3 курс	30	4,93±0,38	30	4,40±0,52	>0,05
	5 курс	30	5,13±0,39	30	4,73±0,27	>0,05
	p(t) ₁₋₃		>0,05		>0,05	
	p(t) ₃₋₅		>0,05		>0,05	
	p(t) ₁₋₅		>0,05		>0,05	
Фактор Q ₂ “конформізм – нонконформізм”	1 курс	30	4,53±0,36	30	4,83±0,30	>0,05
	3 курс	30	4,40±0,42	30	4,00±0,34	>0,05
	5 курс	30	3,90±0,21	30	4,03±0,28	>0,05
	p(t) ₁₋₃		>0,05		>0,05	
	p(t) ₃₋₅		>0,05		>0,05	
	p(t) ₁₋₅		>0,05		>0,05	
Фактор Q ₃ “низький самоконтроль – високий самоконтроль”	1 курс	30	5,26±0,33	30	5,00±0,42	>0,05
	3 курс	30	4,43±0,38	30	4,73±0,42	>0,05
	5 курс	30	3,16±0,17	30	3,50±0,22	>0,05
	p(t) ₁₋₃		>0,05		>0,05	
	p(t) ₃₋₅		>0,05		>0,05	
	p(t) ₁₋₅		<0,01		<0,05	
Фактор Q ₄ “розслаблення – напруженість тривожність”	1 курс	30	4,06±0,28	30	3,93±0,38	>0,05
	3 курс	30	4,23±0,37	30	4,06±0,36	>0,05
	5 курс	30	4,50±0,30	30	4,00±0,29	>0,05
	p(t) ₁₋₃		>0,05		>0,05	
	p(t) ₃₋₅		>0,05		>0,05	
	p(t) ₁₋₅		>0,05		>0,05	

Цілком аналогічні до попередніх зміни були властиві для показників, які відображували особливості розвитку властивостей характеру відповідно до фактору В “інтелект” (низькі оцінки відзначають той факт, що для людини людині властиві конкретність і деяка ригідність мислення, водночас, високі – відзначають

абстрактність мислення, кмітливість і здатність швидко навчатися), фактору Е “підпорядкованість – домінантність” (у разі низьких оцінок людина відзначається сором’язливістю, схильністю давати дорогу іншим та відчувати тривожність відносно власних помилок, що імовірно можуть виникнути, у разі високих оцінок – людина є владною, незалежною, навіть, самовпевненою до агресивності) та F “стриманість – експресивність” (низькі оцінки відзначають високий ступінь розсудливості, обережності та мовчазності, високі – її життєрадісність, імпульсивність, навіть безпечність та експансивність). У всіх випадках спостерігалось поступове зменшення ступеня вираження досліджуваних показників в динаміці навчання у закладі вищої освіти без будь-яких статистично-значущих зрушень.

Натомість аналогічні зміни, проте, такі, що мали достовірний характер, були властиві для фактору С “емоційна нестійкість – емоційна стійкість” (у разі низьких оцінок людина відзначається підвладністю почуттям, мінливістю інтересів та схильністю до лабільності настрою, роздратованості і втомлюваності, у разі високих оцінок – людина є переважно стриманою, працелюбною, реалістично налаштованою і, отже, цілком емоційно-зрілою) та фактору G “підвладність почуттям – висока нормативність поведінки” (низькі оцінки відзначають той факт, що людина схильна до мінливості та підвладна впливові випадку і обставин, водночас, високі – відзначають осмислене дотримання норм і правил поведінки, наполегливість у досягненні мети, відповідальність та ділову спрямованість).

Так, у дівчат і юнаків, які навчались на 1 курсі, ступінь вираження показників фактору С “емоційна нестійкість – емоційна стійкість” становив відповідно $5,20 \pm 0,34$ балів та $5,33 \pm 0,34$ балів, у дівчат і юнаків, які навчались на 3 курсі – $4,20 \pm 0,20$ балів ($p(t)_{1-3} > 0,05$) та

44,13±0,40 балів ($p(t)_{1-3}>0,05$), у дівчат і юнаків, які навчались на 5 курсі – 3,13±0,17 балів ($p(t)_{3-5}<0,05$; $p(t)_{1-5}<0,01$) та 3,30±0,24 балів ($p(t)_{3-5}>0,05$; $p(t)_{1-5}<0,01$).

Найвищі за рівнем вираження показники досліджуваного фактору спостерігались у студенток і студентів 1 курсу, найнижчі – у студенток 5 курсу і студентів 1 курсу ВМНЗ, тобто в динаміці навчання у закладі вищої освіти ступінь вираження показників за фактором С суттєво зменшувався. Найбільш виражені темпи змін досліджуваних показників у студенток спостерігались протягом навчання на старших курсах, у студентів – впродовж часу навчання на молодших курсах. Статистично-значущі віково-обумовлені розбіжності реєструвались серед дівчат, які навчались на 1 і 5 курсах ($p(t)_{1-5}<0,01$) та на 3 і 5 курсах ($p(t)_{3-5}<0,05$), та серед юнаків, які навчались на 1 і 5 курсах ($p(t)_{1-5}<0,01$), достовірних статевобумовлених відмінностей не спостерігалось ($p(t)_{д-ю}>0,05$). Загалом впродовж періоду навчання у закладі вищої освіти рівень вираження досліджуваних показників, виходячи із статевих відмінностей, більш високим був у дівчат, які перебували на 3 курсі, та у юнаків, які перебували на 1 і 5 курсах.

Доволі подібні зміни були властиві і для фактору G “підвладність почуттям – висока нормативність поведінки”, зокрема, у дівчат і юнаків, які навчались на 1 курсі, рівень вираження його критеріальних показників складав відповідно 5,53±0,37 балів та 5,73±0,47 балів, у дівчат і юнаків, які навчались на 3 курсі – 4,30±0,22 балів ($p(t)_{1-3}>0,05$) та 4,53±0,61 балів ($p(t)_{1-3}>0,05$), у дівчат і юнаків, які навчались на 5 курсі – 3,57±0,22 балів ($p(t)_{3-5}<0,05$; $p(t)_{1-5}<0,01$) та 3,99±0,31 балів ($p(t)_{3-5}>0,05$; $p(t)_{1-5}<0,05$).

Найвищі за рівнем вираження показники відповідно до досліджуваного фактору спостерігались у студенток і студентів 1 курсу, найнижчі – у студенток і студентів 5 курсу ВМНЗ, тобто впродовж часу

перебування у закладі вищої освіти ступінь вираження показників за фактором G в суттєвій мірі зменшувався. Найсуттєвіші темпи змін досліджуваних показників і у студенток, і студентів спостерігались впродовж часу навчання на молодших курсах. Статистично-значущі віково-обумовлені розбіжності реєструвались серед дівчат, які навчались на 1 і 5 курсах ($p(t)_{1-5} < 0,01$) та на 3 і 5 курсах ($p(t)_{3-5} < 0,05$), а також серед юнаків, які навчались на 1 і 5 курсах ($p(t)_{1-5} < 0,05$), достовірних статево-обумовлених відмінностей не спостерігалось ($p(t)_{д-ю} > 0,05$). В цілому ж протягом періоду навчання у закладі вищої освіти рівень вираження досліджуваних показників, виходячи із статевих відмінностей, на відміну від попереднього фактору, більш високим був у юнаків.

Достатньо чітко визначений зміст зрушень, які реєструвались та відзначались відсутністю яких-небудь статистично-значущих проявів, були властиві для показників, що засвідчували особливості процесів формування таких властивостей характеру, як фактор I “жорстокість – чутливість” (низькі оцінки відзначають той факт, що для людини властиві розсудливість, практичність, певна самовпевненість та, навіть, жорсткість і суворість, високі – відзначають залежність, м’якість та спрямованість на заступництво і схильність до певного романтизму), фактор L “довірливість – підозріливість” (у разі низьких оцінок людина відзначається відвертістю, довірливістю, поступливістю, доброзичливістю, терпимістю, у разі високих оцінок – людина є егоцентричною, ревнивою, владною та заздрісною), фактор M “практичність – розвинута уява” (низькі оцінки відзначають високий ступінь практичності і добросовісності, а також орієнтацію особистості на зовнішню реальність і загальноприйняті норми поведінки, високі – її розвинуту уяву, орієнтацію на власний внутрішній світ та достатньо високий творчий потенціал), фактор N “прямолінійність –

дипломатичність” (низькі оцінки відзначають прямолінійність, наївність, природність, безпосередність поведінки людини, водночас, високі – її розважливість, проникливість, розумний, а іноді, і сентиментальний підхід до подій і оточуючих людей). У кожному їх зазначених випадків рівень вираження досліджуваних показників як у дівчат, так і у юнаків спочатку зменшувався, досягаючи найнижчого рівня розвитку у студенток і студентів, які навчались на 3 курсі, згодом зростаючи і досягаючи максимальних значень у студенток-п’ятикурсниць і студентів-п’ятикурсників.

Натомість поступове зростання ступеня вираження досліджуваних показників був властивий для значень фактору О “впевненість у собі – тривожність” (низькі оцінки відзначають той факт, що для людини властиві холонокровність, спокій та впевненість у собі, високі – виявляють її тривожність, депресивність і вразливість). Так, у дівчат і юнаків, які навчались на 1 курсі, ступінь вираження зазначених показників становив відповідно $3,40 \pm 0,18$ балів та $4,06 \pm 0,24$ балів, у дівчат і юнаків, які навчались на 3 курсі – $4,53 \pm 0,23$ балів ($p(t)_{1-3} > 0,05$) та $5,16 \pm 0,29$ балів ($p(t)_{1-3} > 0,05$), у дівчат і юнаків, які навчались на 5 курсі – $5,43 \pm 0,34$ балів ($p(t)_{3-5} < 0,01$; $p(t)_{1-5} < 0,001$) та $5,40 \pm 0,33$ балів ($p(t)_{3-5} < 0,05$; $p(t)_{1-5} < 0,01$).

Найвищі за рівнем вираження показники досліджуваного фактору спостерігались у студенток і студентів 5 курсу, найнижчі – у студенток у і студентів 5 курсу ВМНЗ, тобто впродовж часу перебування у закладі вищої освіти ступінь вираження показників за фактором О суттєво збільшувався. Найбільш виражені темпи змін досліджуваних показників і у студенток, і студентів спостерігались протягом навчання на молодших курсах. Статистично-значущі віково-обумовлені розбіжності реєструвались серед дівчат, які навчались на 1 і 5 курсах ($p(t)_{1-5} < 0,001$) та на 3 і 5 курсах ($p(t)_{3-5} < 0,01$), а також серед юнаків, які навчались на 1

і 5 курсах ($p(t)_{1-5} < 0,01$) та на 3 і 5 курсах ($p(t)_{3-5} < 0,05$), натомість, статистично-значущі статево-обумовлені відмінності спостерігались лише серед студентів і студенток 1 курсу ($p(t)_{д-ю} < 0,05$). Загалом впродовж періоду навчання у закладі вищої освіти рівень вираження показників, виходячи із статевих відмінностей, більш високим був у дівчат, які перебували на 5 курсі, та у юнаків, які перебували на 1 і 3 курсах.

Мозаїчний за своїм змістом характер зрушень був властивий для показників за фактором Q_1 “консерватизм – радикалізм” (низькі оцінки відзначають той факт, що для людини властиві певний консерватизм, схильність до моралізаторства і повчань, високі – визначають критичність налаштування та аналітичність мислення), фактором Q_2 “конформізм – нонконформізм” (у разі низьких оцінок людина залежна від групи, слідує за суспільною думкою, воліє і працювати, і приймати рішення разом з іншими людьми, орієнтується на соціальне схвалення, у разі високих оцінок – людина визнає власні рішення, є незалежною, переважно сама приймає рішення і сама діє) та фактором Q_4 “розслаблення – напруженість” (низькі оцінки відзначають високий ступінь в’ялості, спокій, низьку мотивація до дії, лінощі і незворушливість, високі – свідчать про напруженість і фрустрованість людини, наявність чітко виражених та чітко окреслених у часі періодів збудження і неспокою).

Зрештою, достатньо цікаві зміни були властиві для показників, які визначались за фактором Q_3 “низький самоконтроль – високий самоконтроль” (низькі оцінки відзначають недисциплінованість та внутрішню конфліктність, водночас, високі – розвинутий самоконтроль і точність виконання соціальних вимог). У дівчат і юнаків, які навчались на 1 курсі, рівень вираження його показників складав відповідно $5,26 \pm 0,33$ балів та $5,00 \pm 0,42$ балів, у дівчат і юнаків, які навчались на 3

курсі – $4,43 \pm 0,38$ балів ($p(t)_{1-3} > 0,05$) та $4,73 \pm 0,42$ балів ($p(t)_{1-3} > 0,05$), у дівчат і юнаків, які навчалися на 5 курсі – $3,16 \pm 0,17$ балів ($p(t)_{3-5} > 0,05$; $p(t)_{1-5} < 0,01$) та $3,50 \pm 0,22$ балів ($p(t)_{3-5} > 0,05$; $p(t)_{1-5} < 0,05$).

Найвищі за рівнем вираження показники відповідно до фактору “низький самоконтроль – високий самоконтроль” спостерігались у студенток і студентів 1 курсу, найнижчі – у студенток і студентів 5 курсу ВМНЗ, тобто впродовж часу перебування у закладі вищої освіти ступінь вираження показників за фактором Q_3 в суттєвій мірі зменшувався. Найсуттєвіші темпи змін досліджуваних показників і у студенток, і студентів спостерігались впродовж часу навчання на старших курсах. Статистично-значущі віково-обумовлені розбіжності реєструвались серед дівчат, які навчалися на 1 і 5 курсах ($p(t)_{1-5} < 0,01$) та серед юнаків, які також навчалися на 1 і 5 курсах ($p(t)_{1-5} < 0,05$), статистично-значущих статево-обумовлених відмінностей не спостерігалось ($p(t)_{д-ю} > 0,05$). В цілому ж протягом періоду навчання у закладі вищої медичної освіти рівень вираження показників, виходячи із статевих відмінностей, більш високим був у дівчат, які перебували на 1 курсі, та у юнаків, які перебували на 3 і 5 курсах.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Одержані під час проведених досліджень результати відзначали той факт, що протягом періоду навчання студентів стоматологічного факультету у вищому медичному навчальному закладі найбільш суттєві зміни реєструвались під час визначення факторів, що визначали такі властивості характеру, як фактор С “емоційна нестійкість – емоційна стійкість” (зростання кількості студентів, що підвладні почуттям, відрізняються мінливістю інтересів та схильністю до лабільності настрою, роздратованістю і втомлюваністю), фактор G “підвладність почуттям – висока нормативність поведінки” (збільшення схильності дівчат і юнаків до мінливості та підвладності впливові випадку і

обставин), фактору О “впевненість у собі – тривожність” (зростання числа студентів, яких характеризує і тривожність, депресивність і вразливість), а також фактор Q₃ “низький самоконтроль – високий самоконтроль” (збільшення рівня недисциплінованості та ступеня внутрішньої конфліктності студентської молоді).

Таке становище чітко визначає наявність цілого ряду несприятливих тенденцій, які реєструються з боку провідних властивостей характеру та впливають на рівень адаптаційних можливостей і, передусім, на рівень психічної адаптації організму та процеси формування високої професійної придатності студентів, які здобувають стоматологічний фах, обумовлюючи потребу в розробленні та впровадженні в ході подальших наукових досліджень ефективних заходів, спрямованих на оптимізацію професійного навчання, корекцію перебігу професійної адаптації та запобігання виникненню змін у психофізіологічному стані організму і професійних деформацій особистості лікарів-стоматологів на етапі навчання у закладі вищої медичної освіти.

Література:

1. Куликов Л. В. *Психогигиена личности. Вопросы психологической устойчивости и психопрофилактики* / Л. В. Куликов. – СПб.: Питер, 2004. – 464 с.
2. Кучма В. Р. *Проблема психогигиены и психопрофилактики у детей и подростков на современном этапе* / Кучма В. Р., Чубаровский В. В. // *Актуальные вопросы психогигиены и охраны психического здоровья детей и подростков*. – М.: Издатель НЦЗД РАМН, 2007. – С. 11-27.
3. Полька Н. С. *Актуальні проблеми психогігієни дітей і підлітків: шляхи та перспективи їх вирішення (огляд літератури і власних*

досліджень) / Н. С. Полька, І. В. Сергета. – Журнал НАМН України. – 2012. – т. 18, №2. – С. 223-236.

4. Райгородский Д. Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты / Д. Я. Райгородский. – Самара: Издательский дом “Бахрах-М”, 2008. – 672 с.

5. Сердюк А. М. Психогигиена детей и подростков, страдающих хроническими соматическими заболеваниями / А. М. Сердюк, Н. С. Полька, І. В. Сергета. – Вінниця: Нова книга, 2012. – 336 с.

6. Сухарева Л. М. Психогигиеническая оценка современных образовательных технологий / Л. М. Сухарева, Д. С. Надеждин, П. И. Храмцов // Гигиена детей и подростков: история и современность (проблемы и пути решения). – М.: Издатель НЦЗД РАМН, 2009. – С. 439-441.

7. Чубаровский В. В. Пограничные психические расстройства и аддиктивные формы поведения у лиц подросткового и юношеского возраста / В. В. Чубаровский, М. А. Некрасов – Сергеев Посад, 2005. – 130 с.

References:

1. Kulikov L. V. *Psikhogigiena lichnosti. Voprosy psikhologicheskoy ustoychivosti i psikhoprofilaktiki* / L. V. Kulikov. – SPb.: Piter, 2004. – 464 s.

2. Kuchma V. R. *Problema psikhogigieny i psikhoprofilaktiki u detey i podrostkov na sovremennom etape* / Kuchma V. R., Chubarovskiy V. V. // *Aktualnye voprosy psikhogigieny i okhrany psikhicheskogo zdorovya detey i podrostkov.* – М. : Izdatel NTsZD RAMN, 2007. – S. 11-27.

3. Polka N. S. *Aktualni problemi psikhogigieny ditey i pidlitkiv: shlyakhi ta perspektivi ikh virishennya (oglyad literaturi i vlasnikh doslidzhen)* / N. S. Polka, І. V. Serheta. – Zhurnal NAMN Ukraïni. – 2012. – t. 18, №2. – S. 223-236.

4. Raygorodskiy D. Ya. *Prakticheskaya psikhodiagnostika. Metodiki i testy* / D. Ya. Raygorodskiy. – Samara: Izdatelskiy dom “Bakhrakh-M”, 2008. – 672 s.
5. Serdyuk A. M. *Psikhogigiena detey i podrostkov, stradayushchikh khronicheskimi somaticheskimi zabolevaniyami* / A. M. Serdyuk, N. S. Polka, I. V. Serheta. – Vinnitsya: Nova kniga, 2012. – 336 s.
6. Sukhareva L. M. *Psikhogigienicheskaya otsenka sovremennykh obrazovatelnykh tekhnologiy* / L. M. Sukhareva, D. S. Nadezhdin, P. I. Khramtsov // *Gigiena detey i podrostkov: istoriya i sovremennost (problemy i puti resheniya)*. – M.: Izdatel NTsZD RAMN, 2009. – S. 439-441.
7. Chubarovskiy V. V. *Pogranichnye psikhicheskie rasstroystva i addiktivnye formy povedeniya u lits podrostkovogo i yunosheskogo vozrasta* / V. V. Chubarovskiy, M. A. Nekrasov – Sergiev Posad, 2005. – 130 s.